

ספרים

הפזמון והשיר

א. ב. יפה

נתן אלתרמן: הסור השביעי (שירי העת והעתה). הוצאת עם עובד, תל-אביב תשמ"ה.

פזמונו של אלתרמן מתדפק על שער השיר והללו נפתחים לפניו לרוחה וגלי שירה-של-אמת מתעלים לתוכו. הפזמון אינו מתכחש למחותו ההיתולית וליעורו החיצוני אך מתוסף לו נופך של ליריקה שאינו מצוי בדרך כלל בפזמונות. זכך נוצרת אותה מציגה יהודה ומיוחדת של חן ולארקאזם, של תמימות פיוטית וסקחות עוקצנית. האופינות ל"סור השביעי" לבדו. יש המפרידים הפרדה מוחלטת בין שירו של נתן אלתרמן לבין פזמונו. מבקרים קצרי-השגה, וסופרים שקנאתם אינה מרבה חכמה, מבקשים למעט דמותו של המשורר בטענה כי הפזמון הוא מיטב שירו. עד שהם "ומכים ידיהם על הוקרת העם ל"הסור השביעי"; הם שוללים ממנו כביכול כתר שירה. אחרים, שאינם השירים על כוונות נרות, תמהים על עצם היכולת להזיק לשני סגנונות שונים בעונה אחת; אין פלא קיומו הספרותי של נתן אלתרמן מהישב אצלם. ואולם כל מי שטרח לעיין ביצירתו של אלתרמן ומי שהרגיל עצמו באקלים שירתו, יודע כי שירו ופזמונו עשויים אחתה תרופות עצמה, אלא שהפרופורציה של היסודות שונה בשני המקרים: גם כאן וגם שם אתה מוצא יסודות של ליריקה וסאטירה, הבכורה מחלפת, אך לעולם אין אחד היסודות מתבטל כליל מפני משנה. ב"הסור השביעי" עולים בגרם-המעלות יסודות של הומור, סאטירה, אירוניה, פארסה, המשורר מלבישם עשרות לבושים למן האנקדוטה וסג'נהור ועד ללשון גופל-על-לשון וקוי-פרורקו, הוא מתייע בלהטי לשון ומבריק בהברקות לא-יצויות, אך כמעט תמיד הוא מעבד את הנושא בצורה ההולמת ביותר את האפקט הדרוש לחפצו. לאחד ההישגים הניכרים ביותר בדרך זו הגיע אלתרמן בפזמונים שבהם הוא מנסח את טענות היריב, שאתו הוא מתפלמס, באריכות, מבלי לשים אותן ללעג בגלוי. ועם זאת הוא מעורר להן התנגדות באמצעי אירוניה מוסווית.

הנימה הלירית בפזמון אינה רק בשורה השירית הבודדת המוקפת שורות פזמוניות, שהתגנבה כאילו בעל-כרחו של המתכבד — אלא היא גלומה בתפיסת

הדברים, בגישה הכללית אל הנושא. ישנם בתי-שיר שלמים, אשר אם תתלוש אותם מסביבתם לא תבחין בהם אם בני שיר הם או בני פזמון, כי אלה ואלה שירה.

האומרת שניחה

עני גרול ופסקן

נאני פה באת של סג לז-הופרת.

הוא הולך בשדות. הוא נוצר שר קאן.

הוא נושא בלבו פור עופרת.

(כוכבים בחוץ, עמ' 115)

עסיק עד קלי קץ קורים ספרוץ.

ונוספים סללי נעורים עקרים —

דם השנים נאט.

וקמו לקלי נוצ.

וצין אות אם חיים הם או אם ירויים

(הסור השביעי, עמ' 366)

כזאת היא הליריקה של נתן אלתרמן: צרופה מסנטימנטאליות ועם זה רגשית ומפכת סמעינות הנפש, מסוננת ברשתה של הדעת הצלולה ומוחבת בכור הצורה הפיוטית, ולעולם אין היא מתכחשת לעצמה שכן היא נשענת על יסודות תפיסת-עולם איננה-שהיא אחת בשיר ובפזמון. תפיסת זו המושחלת כחט השני-בין שירי-הסור השביעי" ויוצרת אחרותם — בה יש לבקש את סוד עמידתם במבחן הזמן: לא פחות מבסגולות-השיריות הסאטיריות, — את שלא תיתם לא רק "שירי עתון" אלא גם "שירי-העת". תמציתה של תפיסה זו, העולם לא דון קישוט הוא / העולם הוא סאנצ'ו פאנסה" — בעולם זה של איפול השכל ושלטון האינטרסים אין אדם יכול ליהנות מארבע, "החירויות" שהובטחו לו: הפוב והסילוף זוכים במירוץ, באימאזים רבים ושונים משתמש המשורר כדי להעמיד את האדם על סדרי העולם הלקויים; הוא אומר לחשוף גם את שורש הרע ולעורר את האדם הקטן משכרון גדלותה להזכירו כי קיימים כוחות בעלים וחזקים ממנו, כי עתיד הוא ליתן את הדין. רחמי המשורר נכמרים על "העולם הגדול הזה שנפל בידי הקטנות" של האדם. כך מנהגו של עולם בימינו שלא נותר בהם מקום למעשה חסד לשמו או לשליט שכוונותיו רצויות ומעשיו רצויים. והאיש היהודי יסבול ויתענה והצלה לו אין, כי הצלתו, כרוכה בתידוד יחסים נכבדים

מסוכנת של החינוך, על דיכוי מסיבות, אזכרות ומגילות-יסוד, על קשיי החינוך, על "שונד" בכרוזים, על מעשי הפורשים, רב ערכו של "הטור השביעי" בתחום זה באשר אין הוא מרותק לקו "מפלגתי" צר, אלא הוא כדוברו של התגיון המדיני הצלול, שמאחוריו הרגשה לאומית שרשית.

וכלום יש מיבחר רציני יותר לסאטיריקן מראות מומי עצמך, ללא משוא-פנים, מהצליף בשוט הסאטיריה לא רק את השנוא עליך אלא אף את הקרוב לך קרבת בשר ומהות, מגלות את הגלעג שבחביב — תכונות אלה מקרבות את אלתרמן אל גדולי הסאטיריקנים שידעו לחנך ולמרק מינהגי עמם.

עוזרות, נקיבת הדברים בשמם ללא הסוואה והסתר-פנים, ועם זה מתוך חוש-אחריות עמוק, נצטרפו ב"טור השביעי" עם עשירות ביטוי נדירה, שעשועי לשון עליונים ושנונים, חכמה, תרבות ורגש של משורה, ציורף שאין שני לו בדור הזה.

חותמו של דוד

משולם טוכנר

גלגולי חיים חאת ב, פישקו, עם עובד, תל-אביב תש"ח.

אימי השמד הנאצי הבשילו הרבה מגילות זכרון וגילי עדות, צרבת הכליה נגעה בשרידים המעטים, ניצולי החסד, כאש עצורה בעצמותיהם, ועת ארוכה עוד תשאג מתוך ספרות הדור ועקתם, אין תימה איפוא שספר זכרונות, המעלה עתה הויזה שקדמה לשבר הגדול, תוך הדגשה פרטנציוזית של מהותה המסוכסכת ולבשי יסוריה, יהא נראה אף לקורא הותיק כיוצא דופן, יתכן, אמנם, שאילו היה כתב הזכרונות אחד מאנשי המעש הגדולים בשדה החיים או בשדה הרוח, היה הרשם האישי, שאין ערוך לו לרעננות ולפשטות, הגלגה ומאיר מעשים מפורסמים, ולו גם בדור שמעשיו מבוארים ומפורשים בדבעי, כובש את לבנו, הנתון עתה, כידוע, לחחיות אחרות לגמרי, ואולי היו אף רשמי זכרון אלה זוכים ליחד לעצמם ערך היסטורי וספרותי-מימארי מסוים, אולם ב, פישקו איננו ממחללי המעשים הגדולים ובזכרונותיו אין מאורעות הדור מוארים באור ההתהוות, ב, פישקו הוא מן הנפעלים, מן האלמנטים, שמתחלי הדור ותהפוכותיו חרתו את אותותיהם בצלמו ובדמותו ולא הוא בהם, וכל מי שמצפה לגנוי נשכחות מפתיעים ומסעירים עתיד להתאכזב, ואף על פי כן אין ערוך לאוצר החיותיו ולתגובותיו, ואולי דוקא משום שהוא האלמוני נושא

ובסיכוך שאלות עדינות, וקיימים, עשרה ועדים וכל ועד יבחין בזה עשר בחינות...

אלתרמן מעמיד את הילד היהודי מול הדיפלומט, כסמל הטהרה מול סמל הטומאה, זה הילד מפולין, שלמד לצמח את שיניו בדממה — פן אוון תשמע" הרוצח יגלה את מחבואו; זו התינוקת היוצאת לאור העולם על סיפון אניה מעפילים (בבוא הזמן להוולד — אין חכמות! נולדים ואפילו בים!) — הם המנצחים, העתיד להם הוא, כי צבאות, ואפילו האדירים ביותר, לא לעד יעמדו, — אבל ערשות ילדים פה לעד תעמודנה, ועוד: "הייתי מזמין ממשלות להביט בהם — אבל מה מבינות ממשלות בילדים?" הן מבינות רק בנוסחאות כגון, הכרח מדיני, שמירה על אינטרסים, מסורת, איסטרטגיה, מאזן כוחות... אך עוד לפני כמה שנים דיבר המשורר דברי נחמה: גם זה יעבור, ודרכים תיפתחנה, / וילדים שבכו מפצצות העשן / עוד יבכו / משיגי החלב שתצמחנה.

מקום מיוחד ורבי-רושם קובעים לעצמם ב"הטור השביעי" השירים שבהם אלתרמן מוכיח בשער, מוכיח לפי תומו — ובפיקחות מרובה, הוא מוקיע את מנהג הממשלות לבקר את האינטרס על פני היושר, את החלטת אלביון לבנות את עולם המחר, לא כעם מילטון אלא לעם סטאנדארד-אוייל, מתוך הנחה ש, בכוח הגפט טובב העולם על צירו, המדינאים משתחווים לאינטרסים, אלילים, עוטי סוד וצמאים לדם, אך בשעה שבתקופות אחרות היו "קוראים לנאת דימוס היסטריה נוהגים בזמננו לבנות דבר זה בשם "ריאליזם בריא".

אלתרמן אומר להזכיר לנו כי שלדשת הגדולים הם בעצם, הירח הארץ והשמש" והוא מבקש לעורר בנו את הכרת קיומנו הקוסמי, המוכיחה את אפסות יכולתו וכונותיו של האדם:

הרעם הוא עתיק יש חדשים מנגנו
אָגל עורו פועל, אָגל עורו מרעיש —
צריף בק מתי פשם קצת להניצו
שלא ירבו פְּלִי קוּרֵי־הַעֲקֵיבִישׁ.

חיצי הסאטירה של אלתרמן אינם מופנים רק כלפי חוץ, אינם פוגעים רק ברשעים העומדים לשטן בדרכנו, המשורר אינו נרתע מן הבקורת העצמית, אינו חושש לחשוף מומים והפרות בחינוך הציבוריים, באותה מידה של הריפות סאטירית ויושר גלוי הוא נוגע בנגעים ובמקומות התורפה שבתוך המחנה, המדרג, בבית הזכוכית, כולל שירים על הסער והבולמוס של מלחמת המפלגות, על הפירוד והפילוג הפוליטי המוסרי, על זיופי קלפיות בבחירות, על פוליטיזציה